

GENDER TENGLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH: OILAVIY QADRIYATLAR, TA'LIM SIYOSATI VA IJTIMOIIY ONG TRANSFORMATSIYASI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-51-53>

Madinabonu Anvarova

Oriental universiteti,

filologiyasi fakulteti: turk tili yo'nalishi,

TF 401-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Annazarova Tamilla Dilshod qizi

Oriental universiteti

Tillar-2 kafedra o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada gender tenglik tushunchasining mazmuni, kelib chiqish tarixi va jamiyatdagi o'rnini ilmiy hamda ijtimoiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda gender tenglikning dastlab ayollar huquqlarini himoya qilish maqsadida shakllangani, keyinchalik esa inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida rivojlangani yoritilgan. G'arb va Sharq jamiyatlarida ayollarning ijtimoiy-huquqiy holati solishtirma asosda ko'rib chiqilib, Islom madaniyatida ayollarga berilgan huquqlar misollar bilan asoslangan. Shuningdek, maqolada hozirgi kunda gender tenglikning jahon tajribasi, O'zbekiston Respublikasida ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, oilaviy qadriyatlar, ta'lim siyosati va ijtimoiy ong transformatsiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Muallifning shaxsiy fikrlari asosida gender tenglikning jamiyat barqarorligi va farovonligi uchun zarurligi xulosalanadi.

Kalit so'zlar: Gender tenglik; inson huquqlari; ijtimoiy adolat; oilaviy qadriyatlar; ta'lim siyosati; ijtimoiy ong; gender rollari; ayollar huquqlari; diskriminatsiya; barqaror rivojlanish; milliy va global tajriba.

“Gender tenglik” aslida nima? Gender tenglik — bu erkaklar va ayollar (hamda boshqa jins vakillari) huquqlar, majburiyat va imkoniyatlar bo'yicha teng bo'lishi tushunchasidir. UNESCO ta'rifiga ko'ra, gender tenglik erkaklar va ayollarning huquqlari, mas'uliyati va imkoniyatlari teng bo'lishi, ularning ehtiyojlari va qarashlari hisobga olinadigan jamiyat holatidir. (whc.unesco.org)

BMT ham gender tenglikni inson huquqlarining ajralmas qismi deb belgilaydi va 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida bu tamoyil mustahkamlangan. (un.org)

Menimcha, gender tenglik faqat huquqiy tushuncha emas — u insonlar bir-biriga hurmat bilan qarashi, imkoniyatlar adolatli taqsimlanishi orqali ham namoyon bo'ladi.

Tarixda gender tenglik tushunchasi dastlab ayollarning huquqlari himoyasi bilan bog'liq bo'lgan. Masalan, 1791 yilda Fransiyada ayollarning huquqlarini e'lon qiluvchi hujjatlar paydo bo'lgan. Keyinchalik bu tushuncha inson huquqlarining ajralmas qismi sifatiga aylandi. (un.org)

1948-yilda BMT general assambleyasi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini qabul qildi, unda “har bir inson erkak yoki ayol bo'lishidan qat'i

nazar huquq va erkinliklarga ega” deb belgilangan. 1979-yilda esa BMT Ayollarga qarshi kamsitishni yo‘qotish konvensiyasi qabul qilindi — bu hujjat ko‘plab davlatlarga gender asosidagi kamsitishni tugatish uchun majburiyat yuklaydi. (un.org) (unonline.org)

Shu asosda gender tenglik — jamiyatning ijtimoiy va huquqiy taraqqiyot bosqichi deb qaraladi, chunki hamma insonning imkoniyatlari teng bo‘lishi kerak. G‘arb jamiyatlarida ayollarning huquqlari va adolatsizliklar. Tarixan G‘arb jamiyatlarida ayollarning huquqlari juda cheklangan bo‘lgan. Masalan, ayollar ko‘pincha siyosiy ovoz berish huquqiga ega emasdi, ular mulk egaligi, o‘qish yoki mehnat bo‘yicha cheklovlarga duch kelgan. Bu tarixiy holatni BMTning global gender tenglik bo‘yicha hujjatlari ham tasdiqlaydi: gender asosidagi diskriminatsiya hali ham jamiyatlarda uchraydi va huquqlar to‘liq amalga oshmaganligiga urg‘u beradi. (un.org)

Menimcha, bu tarixiy adolatsizlik ayollar va boshqa jins vakillari uchun inson huquqlarining teng bo‘lmashligini aniq ko‘rsatadi va gender tenglikni tushunishni yanada muhim qiladi.

Sharq jamiyatlarda ham ayollarning roli har doim to‘liq adolatli deb bo‘lmaydi — ayrim an‘anaviy jamiyatlarda gender rollari qat’iy bo‘lgan. Biroq, Sharq madaniyatlaridan biri — Islom dinida ayollar huquqlari ancha himoyalangan. Masalan, ayollarning mol-mulk huquqi bor, u erdan ajralmagan yoki rasmiylashtirilmagan taqdirda ham mulk egaligiga haqli, ayol o‘z rozilgisiz nikohga kiritib bo‘lmaydi; ta’lim, ish va jamiyatda faol bo‘lish huquqi bor. Men bu taqqoslashni yomon niyat bilan qilmadim — shunchaki jamiyatlar tarixini va gender rollari bilan bog‘liq o‘zgarishlarni tushunish uchun solishtirganman. Bu holat ayollarning huquqiy va ijtimoiy o‘zgarishlar qachon va qayerda yuz berganini ko‘rsatadi.

Bugungi kunda ko‘plab davlatlar gender tenglikka erishishga intilmoqda, lekin bu jarayon hali to‘liq yakunlanmagan. BMT ta’kidlashicha, gender tenglik global huquqiy va ijtimoiy maqsad bo‘lib, tinch va barqaror jamiyat uchun zarurdir. (un.org)

BMT taraqqiyot dasturi (UNDP) esa gender tenglikni barqaror rivojlanish uchun asosiy omil deb biladi.

Fikrimizcha, bu bizga shuni ko‘rsatadiki, gender tenglik faqat huquq bo‘lish bilan qolmay, har bir insonning to‘la qamrovli hayot kechirishiga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda gender tenglik demokratik taraqqiyot yo‘nalishi sifatida qaralmoqda. Mamlakatda bir qator qonunlar qabul qilindi, xotin-qizlar siyosatda va boshqaruvda ishtirokini oshirish tartiblari joriy etildi. Masalan, konstitutsiyada erkak va ayollar teng huquqligi belgilangan modda mavjud. 2023 yilda qabul qilingan qonunga ko‘ra, saylovlarda ayollarning kamida 40%dan kam bo‘lmagan nomzodlari ko‘rsatilishi belgilangan. Bundan tashqari, O‘zbekistonda UN Women ofisi ochilib, gender siyosatini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Bu holat menga shuni ko‘rsatadi: O‘zbekistonda gender tenglikni mustahkamlash yo‘li qonunlar bilan boshlanib, asta-sekin ijtimoiy qadriyatlar bilan mustahkamlanmoqda.

Jamiyatda gender tenglikning eng chuqur iloji oilada boshlanadi. Oila shaxsning qarashlarini, hurmatini va qadriyatlarini shakllantiradi. Agar oilada erkak va ayol bir-biriga hurmat ko‘rsatib, ishlarni adolatli taqsimlasa, bu bolaning ongiga chuqur singadi va jamiyatga tarqaladi.

Menimcha, eng katta ijtimoiy o‘zgarishlar oiladan boshlanadi, chunki inson ongidagi qadriyatlar shu makonda paydo bo‘ladi.

Bizga gender tenglik kerakmi? Ha, kerak. Gender tenglik tinch, barqaror va farovon jamiyat qurishda katta ahamiyatga ega. Bu tamoyil bilan nafaqat ayollar, balki erkaklar va jamiyatning barcha a‘zolari imkoniyatlarini to‘la ro‘yobga chiqaradi.

Gender tenglik — bu bizning kundalik hayotimizdagi hurmat, adolat va imkoniyatlar tengligi bo‘lishi kerak bo‘lgan tamoyil.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. Gender Equality – Glossary of Terms.

Manba: <https://whc.unesco.org>

2. United Nations. Gender Equality and Women’s Empowerment.

Manba: <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality>

3. United Nations. Universal Declaration of Human Rights, 1948.

Manba: <https://www.un.org>

4. United Nations. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), 1979.

Manba: <https://www.un.org>

5. United Nations Online. Gender Equality Overview.

Manba: <https://www.unonline.org>

6. UNDP. Gender Equality and Sustainable Development.

Manba: <https://www.undp.org>

7. UN Women. Gender Equality Initiatives in Uzbekistan.

Manba: <https://uzbekistan.un.org>